

За давніми слов'янськими уявленнями, саме через озеро можна потрапити до потойбічного світу, – однак можливо, судячи з твору Кобилянської, й здобути вічність: шум сосон, який «колишеться... аж по нинішній день», – відлуння струн золотої арфи [13, с. 255]. У творі неоромантичного стильового забарвлення ідеальний пейзаж, утілений в образах зорових, постійно контрастує з бурхливим, оформленим переважно звуками [див. 15, с. 145]: мирному «зовнішньому» пейзажеві протистоїть неспокійний «пейзаж душі» ліричного героя, який переживає втрату зв'язку з природою та намагається звирити їй свій біль від цієї втрати.

Натурфілософські інтенції, притаманні письму Ольги Кобилянської, розширюють діапазон сприйняття прозових творів різного гатунку – щоденників, замальовок та шкідців, симфонічних новел, – уводячи художній текст у пантеїстичні виміри взаємин митця із Богом. Ольга Кобилянська не лише залучає реципієнта як імпліцитного адресата твору до діалогу та співтворчості. Відбувається «взаємосповідь» між письменником і читачем, результатом якої стає катарсис – естетичне потрясіння, активізація внутрішніх порухів душі, що приводить до усвідомлення відновленого зв'язку людини з довкіллям і тотожності художньої творчості з релігією.

Література:

1. Виноградова Н. А. Традиционное искусство Востока. Терминологический словарь / Надежда Виноградова и др. ; под ред. Т. Стародуб. – М. : Эллис-Лак, 1997. – 360 с.
2. Гуляк А. Б. Синкретизм жанрово-стильових модифікацій прози Михайла Коцюбинського / Анатолій Гуляк // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Філологія. – Вип. 7. – 2005. – С. 106–109.
3. Денисюк І. О. Розвиток української малої прози XIX – початку XX століть : монографія / Іван Оксентійович Денисюк. – 2-ге вид., доп. і перероб. – Л. : Академічний експрес, 1999. – 238 с.
4. Домбровський В. Українська стилістика і ритміка. Українська поезика / Володимир Домбровський. – Дрогобич : Видавн. фірма «Відродження», 2008. – 488 с. – (Cogito : Навчальна класика).
5. Искусство ислама // Творчество народов мира. – 2008. – №5. – С. 35–47.
6. Кобилянська О. Ю. Поко́ра / Ольга Кобилянська // Вибрані твори. – К. : Дніпро, 1982. – С. 103–105.
7. Кобилянська О. Ю. Природа / Ольга Кобилянська // Вибрані твори. – К. : Дніпро, 1982. – С. 3–25.
8. Кобилянська О. Ю. Смутно колишуться сосни / Ольга Кобилянська // Твори : в 5-ти т. – Т. 3. – К. : Державне видавництво художньої літератури, 1963. – С. 338–341.
9. Купер Дж. Энциклопедия символов / Джон Купер ; пер. с англ. – М. : Ассоциация духовного единения «Золотой век», 1995. – 432 с.
10. Литературный энциклопедический словарь / под ред. М. Л. Гаспарова. – М. : Сов. энциклопедия, 1987. – 751 с.
11. Мойсієнко А. К. Мова як світ світів : поезика текстових структур / Анатолій Мойсієнко. – Умань : РВЦ «Софія», 2008. – 240 с.
12. Науменко Н. В. «Морське око» – архетип слов'янських культур / Наталія Науменко // Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур : пам'яті Леоніда Булаховського. – К. : ВЦ «Просвіта», 2007. – С. 461–467.
13. Науменко Н. В. Образ макросвіту у мікросвіті художнього твору : символ у формозмістовому полі української новели кінця XIX – початку XX століть : монографія / Наталія Науменко. – К. : Видавництво «Сталь», 2013. – 356 с.
14. Потебня О. О. Эстетика і поезика слова : зб. наук. праць / Олександр Потебня. – К. : Мистецтво, 1989. – 302 с. – (Пам'ятки естетичної думки)
15. Эпштейн М.Н. «Природа, мир, тайник вселенной...» : система пейзажных образов в русской поэзии / Михаил Эпштейн. – М. : Высшая школа, 1990. – 303 с.
16. Wallis M. Secesja / Mieczysław Wallis. Warszawa : Arkady, 1974. 252 s.

УДК 811.111' 373.43

О. В. Нузбан,

Чернівецький національний університет ім. Юрія Федьковича, м. Чернівці

СТРУКТУРНА ОРГАНІЗАЦІЯ ЛІНГВОКУЛЬТУРНОГО КОНЦЕПТУ

У статті здійснено огляд теорій концептів у вітчизняній та зарубіжній науковій літературі. Окреслено спільні та відмінні риси у розумінні структури концепту.

Ключові слова: класична теорія, прототипна теорія, атомарна теорія, неокласична теорія, теоретична теорія, пошарова структура концепту.

В статье осуществлено очерк теорий концептов в отечественной и зарубежной научной литературе. Очертаны сходные и отличительные черты в понимании структуры концепта.

Ключевые слова: классическая теория, прототипическая теория, атомарная теория, неоклассическая теория, теоретическая теория, слоевая структура концепта.

The article presents the overview of the theories of concepts in the native and foreign scientific literature. The common and distinct features in the understanding of a concept's structure have been outlined.

Key words: the classical theory, the prototype theory, the conceptual atomism, the neoclassical theory, the theory-theory of concepts, the layerwise (componential) structure of concepts.

Постановка проблеми. Концепт як найбільш фундаментальна конструкція у теорії мислення має давню історію та набув особливої актуальності у результаті становлення стійкого інтересу до освоєння структур людського мислення. З огляду на багатоаспектну природу цього ментального феномену та існування різноманітних підходів до його вивчення, необхідним є здійснення всебічного аналізу концепту та його структури. Це, у свою чергу, визначає **актуальність** запропонованої розвідки.

Структура концепту широко вивчається у сучасній науці про мову, про що свідчать чисельні доробки вітчизняних та зарубіжних вчених (Мартьянюк 2014; Маслова 2008; Попова, Стернин 2007; Приходько 2008; Clark 1973; Fodor 1990; Margolis, Laurence 1999; Rosch 1973 та ін.). Втім, постійний розвиток ідей у цьому руслі, а також відмінності у трактуванні концепту різними вченими, доводить правомірність порівняння та синтезу існуючих концепцій з цієї проблематики. Саме тому, **мета** нашого дослідження полягає у здійсненні теоретичного аналізу структурної організації лінгвокультурно-

го концепту із врахуванням різних методологічних прийомів до її вивчення. Для цього необхідно виконати такі *завдання*: 1) провести огляд лінгвістичного розуміння структури концепту у зарубіжній науковій літературі; 2) ознайомитися із теоретичними концепціями вітчизняних науковців; 3) здійснити порівняльний аналіз виокремлених підходів до вивчення структури концепту та 4) зробити висновки.

Виклад основного матеріалу. Найбільш послідовно вчені відстоюють розуміння концепту як виду ментальної репрезентації, яка є вмістилищем різноманітних структур знань про все, що оточує людину.

Е. Марголіс та С. Лоренс у своїй монографії «Concepts core readings» пропонують узагальнений аналіз теорії концептів, який охоплює п'ять найбільш поширених у зарубіжній науці концепцій: 1) класичну; 2) прототипну; 3) теоретичну; 4) неокласичну та 5) атомарну [8, с. 3–81]. Коротко ознайомимось із постулатами кожної із них, аби усвідомити ті актуальні проблеми, які висвітлюють західні лінгвісти у галузі дослідження концептів.

Згідно із *класичною теорією*, більшість концептів – особливо лексичних – мають дефінітивну структуру. Це означає, що переважна більшість концептів є складними ментальними утвореннями, які містять у закодованому вигляді необхідні та достатні умови для застосування концепту. Наприклад, концепт ПАРУБОК складається із низки репрезентацій (або ознак), таких як: НЕОДРУЖЕНИЙ, ЧОЛОВІЧОЇ СТАТІ, ДОРОСЛА ЛЮДИНА. Отож, подібна інтерпретація концептів ґрунтується на засадах композиційної семантики, згідно з якою певна комплексна репрезентація формується на основі низки простіших репрезентацій. Згідно з однією із версій класичної теорії, концепти у кінцевому рахунку складаються із сенсорних (або перцептивних) ознак / термінів, тобто відображають базовий рівень сприйняття світу. Однак ця думка зіткнулася із значною критикою, особливо від представників сучасніших версій класичної теорії [7].

Прототипна теорія гласить, що для позначення певного концепту наявність усіх необхідних ознак концепту не є обов'язковою, але повинна бути достатньою, причому одні з цих ознак мають більше значення, ніж інші [6]. Загалом, прототипна теорія містить у своїй основі теоретичні положення, висунуті Л. Вітгенштейном стосовно того, що ті елементи, котрі експлікують концепт, демонструють сімейну подібність. Вони утворюють складну сітку подібностей, які здатні перетинатися та накладатися одна на одну: почасти абсолютні подібності, почасти подібності деталей.

Наступна концепція має назву *теоретична теорія*, автори якої розглядають концепти як ментальні репрезентації, структура яких визначається їхнім зв'язком із іншими концептами та уточнюється тими структурами знань, до яких вони належать. С. Кері кваліфікує концепти як складники думок. Іншими словами, концепти містяться всередині ментальних теорій (певних структур знань) та повинні бути ідентифіковані відповідно до тих когнітивних ролей, які вони виконують у межах цих теорій [8, с. 45].

Ще одна теорія концептів у зарубіжній науці має назву *неокласична*. Стронники цього напрямку вважають, що концепти мають часткові дефініції, тобто їхні структури містять у закодованому вигляді низку необхідних умов, властивих тим об'єктам, які можуть позначати концепти. Так, на думку Р. Джекендоффа, структура концепту ЧЕРВОНИЙ базується на пропозиції, що предмет є кольоровим, тобто ЧЕРВОНИЙ передбачає КОЛІР. Такі дефініції називаються частковими через те, що подібна структура містить лише необхідну умову та у жодному разі не уточнює достатні умови для актуалізації концепту. Окрім необхідних умов слово або концепт може вміщувати й іншу інформацію.

Насамкінець, розглянемо *атомарну теорію* концептів, яка помітно відрізняється від зазначених вище альтернативних концепцій. Її автори обстоюють думку про те, що лексичні концепти є примітивними або атомарними, тобто не мають структури [5]. В основі цієї теорії закладена ідея, що концепт перебуває у певних каузативних відношеннях із об'єктами позамовної дійсності. Так, концепт ПТАХ позначає властивість *птах* у зв'язку з тим, що існує каузативний закон, який поєднує властивість бути птахом із концептом ПТАХ. Згідно із Дж. Фодором, одним із представників цього напрямку, ментальний зміст концепту полягає у тому, що він вміщує інформацію про ту властивість, яку виражає.

Отже, підводячи підсумки, зазначимо, що у своїх вченнях про концепти автори торкаються питання категоризації (як процесу входження певного об'єкта концептуалізації в обсяг концепту), освоєння, композиційної структури, а також стабільності концептів (як факту наявності у різних людей відносно однакових структур знань про певний об'єкт).

Варто зазначити, що на теренах країн пострадянського простору розвиток когнітивізму має свою специфіку. Відповідно, і саме поняття «концепт» набуває дещо відмінного змісту. Лінгвістів більше цікавлять питання семантичного наповнення концептів, тобто виявлення тих структур знань – як елементів різних видів досвіду – які формують концепт у свідомості людей, а також питання входження концепту у культуру певної лінгвокультурної спільноти. У зв'язку із цим, у вітчизняній та російській лінгвістиці науковці, як правило, виділяють два види концептів – лінгвокогнітивний та лінгвокультурний.

Як справедливо зауважує А. П. Мартинюк, думку якої ми поділяємо, «(лінгво)культурний та (лінгво)когнітивний концепти мають спільну онтологію, відрізняючись у гносеології, тобто з точки зору відношення дослідника до об'єкта пізнання та методів одержання знань про об'єкт». Так, лінгвокультурологічні дослідження мають на меті освоєння концепту як елемента культури, як «поняття, зануреного у культуру», що дає змогу вченим виявити певні культурні домінанти. Лінгвокогнітивний концепт за А. П. Мартинюком це – «індивідуальний і в той самий час інтерсуб'єктивний продукт когнітивної діяльності» та за своєю онтологією є «втіленням тілесного сенсорно-моторного та інтроспективного досвіду людини, *сформованого у межах певної лінгвокультури*» (виділено нами – О. В.) [1, с. 4].

Отже, яку б спрямованість не мав концепт, у будь-якому випадку він щоразу є одночасно зародком когніції та надбанням культури. Зважаючи на це, ми вважаємо доречним розглядати лінгвокогнітивний та лінгвокультурний концепти як споріднені поняття, як дві різновекторні ментальні сутності із акцентуванням на різні сторони людського досвіду.

Як йшлося вище, питання структури концепту є досить суперечливим. Представники американської версії когнітивізму висловлюють відмінні бачення стосовно цього, розглядаючи структуру концепту як: сукупність необхідних (та достатніх) ознак; перелік статистично важливих (прототипних) та менш важливих ознак; або як таку, яка визначається зв'язком концепту із іншими концептами та уточнюється тими структурами знань, до яких цей концепт належить. Найбільш категоричною позицією є заперечення наявності внутрішньої структури у концептів.

У російській та вітчизняній лінгвістиці фахівці найбільш послідовно обстоюють думку про те, що концепт має складну структуру. З однієї сторони, структура концепту охоплює всі елементи, які беруть участь у формуванні поняття, а з іншої, у ній представлено все те, що робить концепт продуктом культури – етимологія, сучасні конотації, оцінки, асоціації тощо [2, с. 59–60].

Розглядаючи концепт як певний складно структурований феномен, А. М. Приходько схиляється до думки, що основою концепту є поняттєве начало, яке «проходить через сито етнопсихологічної оцінки» та органічно сполучається із лінгвокультурним [4, с. 56]. Автор погоджується із С. Г. Воркачовим, В. І. Карасиком та Н. А. Красавським у їхньому

розумінні концепту як багатомірному ментального утворення, у якому виокремлюються образно-перцептивна, поняттєва та ціннісна сторони та відповідно, виокремлює поняттєвий субстрат (як основу концепту), на який нашаровуються перцептивно-образний адстрат та ціннісний (валоративний) епістрат.

Поняттєвий субстрат концепту позначає його денотативну співвіднесеність із концептуальним референтом – мінімальною самодостатньою ділянкою ментального простору, певним когнітивним згустком. Поняттєва складова концепту – це той значеннєвий мінімум його змісту, який зазвичай фіксується лексикографічними джерелами, і тому вважається фактуальною інформацією.

Перцептивно-образний адстрат – це ті знання, образи та асоціації, які породжуються у свідомості у зв'язку із певним денотатом. Як зазначає А. М. Приходько, перцептивно-образний адстрат може утворюватися на основі таких факторів: внутрішньої форми слова (*flinty, spongy, velvety* та ін.), асоціацій, закріплених у прецедентних текстах, а також через когнітивно засвоєні прототипи (для концепту *HARD – rock, wood, brick* тощо).

Нарешті, ціннісний епістрат інтерпретується автором як найголовніша іпостась концепту, яка віддзеркалює ставлення, оцінки, асоціації людини стосовно певного ментального феномену. Таким чином, валоративний аспект вміщує етнопсихологічну, соціодискурсивну та лінгвокультурну інформацію [4, с. 56–63].

Пошарова внутрішня будова концепту, на наш погляд, свідчить про комплексність та багатогранність цього ментального явища і, відповідно, неелементарність людського мислення. У лінгвоконцептології наявні різні думки з приводу первинності того чи іншого компонента концепту. Так, наприклад, пріоритетність ціннісної складової вчені звично аргументують важливою роллю концептів у дослідженні культури. Якщо про який-небудь феномен носії культури можуть сказати «це добре» (погано, цікаво тощо), цей феномен може сформулювати у цій культурі концепт [2, с. 62]. Ми схилиємося до думки, що залежно від специфіки, функції, походження та інших особливостей концепту, той чи інший його структурний компонент може вважатися більш визначальним.

На основі здійсненого теоретичного огляду можна зробити **висновок**, що більшість вчених сходяться у тому, що концепт має складну, багатоконцентну структуру. Представники американської когнітивної школи під структурою концепту розуміють ті когнітивні (семантичні) ознаки, які формують сам концепт, тоді як вітчизняні та російські вчені складниками концепту вважають більш об'ємні сутності, які відбивають його денотативні, асоціативні, валоративні, соціодискурсивні та інші характеристики. Ці відмінності кореняться у самому гносеологічному спрямуванні аналізу концептів. Так, у вивченні концептів західних лінгвістів більше цікавлять питання когнітивного порядку: процес освоєння концептів, їхня стабільність (як наявність відносно однакових структур знань у різних людей), а також процес категоризації дійсності. Вітчизняні та російські лінгвісти більшою мірою зосереджують свою увагу на дослідженні лінгвокультурних аспектів концептів. Звичайно, ці відмінні підходи доповнюють одне одного та доводять багатогранну, гетерогенну сутність ментальної сутності концепту.

Перспективним напрямом для майбутнього дослідження стане практичне застосування окреслених положень для аналізу структури концептів *HARD / SOFT* у англійській мові.

Література:

1. Мартынюк А. П. Концепт (лингво)когнитивный versus концепт (лингво)культурный: онтология и гносеология / А. П. Мартынюк // Каразинські читання: Людина. Мова. Комунікація: тези доп. XIII наук. конф. – Харків: ХНУ ім. Каразіна, 2014. – 204 с.
2. Маслова В. А. Когнитивная лингвистика: учеб. пособие / В. А. Маслова. – Минск: ТетраСистемс, 2008. – 272 с.
3. Попова З. Д. Когнитивная лингвистика / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – Воронеж: Восток-Запад, 2007 – 226 с.
4. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / Приходько А. М. – Запоріжжя: Прем'єр, 2008. – 332 с.
5. Fodor J. Information and Representation / Fodor J. // Information, Language, and Cognition / edited by P. Hanson. – Vancouver: University of British Columbia Press, 1990. – pp. 175–190.
6. Rosch E. On the Internal Structure of Perceptual and Semantic Categories / E. Rosch // Cognitive Development and the Acquisition of Language. – New York; London, 1973. – pp. 111–144.
7. Clark E. What's in a Word? On the Child's Acquisition of Semantics in His First Language / E. Clark // Cognitive Development and the Acquisition of Language / T. Moore (ed.). – New York: Academic Press. – 1973 – pp. 65–110.
8. Margolis E. Concepts: core readings / E. Margolis, S. Laurence. – Cambridge, MA: MIT Press, 1999. – 652 p.

УДК 811.112.2'37

Л. О. Овсієнко,

Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького, м. Черкаси

ПЕЙОРАТИВНИЙ АСПЕКТ СЕМАНТИКИ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

У статті розглянуто пейоративний аспект семантики фразеологічних одиниць сучасної німецької мови, окреслено корпус емотивних оцінних фразеологізмів, виявлення якого ґрунтується на наявності індикаторів негативної оцінки у значенні фразеологічної одиниці, доведено, що пейоративна оцінка в структурі фразеологічної одиниці реалізується експліцитно та імпліцитно, а взаємодія раціонального та емоційного компонентів забезпечується наявністю того ж самого об'єкта і суб'єкта оцінювання.

Ключові слова: оцінка, фразеологічна одиниця, пейоративний аспект, негативна оцінка.

В статье рассмотрено пейоративный аспект семантики фразеологических единиц современного немецкого языка, обозначен корпус эмотивных оценочных фразеологизмов, выявление которого основывается на присутствии индикаторов негативной оценки в значении фразеологической единицы, доказано, что пейоративная оценка в структуре фразеологических единиц реализуется эксплицитно и имплицитно, а взаимодействие рационального и эмоционального компонентов обеспечивается наличием того же объекта и субъекта оценки.

Ключевые слова: оценка, фразеологическая единица, пейоративный аспект, негативная оценка.

The pejorative aspect of semantics of phraseological units in modern German is studied in the paper as well as a set of emotive evaluative phraseological units is outlined, the detection of which is based on the existence of indicators of negative